

Octavian Bounegru, *Comerț și navigație la Pontul stâng și Dunărea de jos (sec. I-III p.C.)*, seria „Studia Callatiana” a Muzeului de Arheologie Callatis din Mangalia, Ed. Demiurg, Iași, 2002, 271 p., (10 pl.).

La conținutul lucrării autorul adaugă la final și un număr de zece planșe care cuprind hărți ale principalelor drumuri comerciale de uscat din Peninsula Balcanică precum și reprezentări ale diferitelor tipuri de ambarcațiuni din această epocă, reprezentări descoperite la *Tomis, Callatis, Odessos, Perinth, Anchialos, Philippopolis, Hadrianopol, Thebessa, Soussa, Althiburus* și reprezentări de nave așa cum apar ele pe columnă.

Conținutul cărții este împărțit în șapte capitole, ultimul capitol „*Implementum epigraphicum*” (p. 193 – 204) este o înșiruire de 168 de inscripții în limba latină și în limba greacă folosite pe parcursul lucrării. Acest ultim capitol este urmat – ca orice lucrare care se respectă – de un rezumat în limba franceză (p. 205 - 218), de o listă a abrevierilor (p. 225 – 258) precum și de un indice (p. 259 – 271). Ca și prefață avem un „*cuvânt al editorului*” alături de un „*avertisment al autorului*” (p. 11 – 18) la care se adaugă o „*introducere*” în subiectul lucrării (p. 19 – 28) și în care se prezintă începuturile procesului de integrare, precum și etapele integrării, din punct de vedere economic a spațiului balcanic în *Imperiul Roman*, după care se face o trecere în revistă a istoriografiei care s-a ocupat cu subiectul economiei *Imperiului Roman*, dar și a ideilor dezvoltate pe acest subiect (p. 19 – 28).

În cele două subcapitole ale primului capitol „*Provinciile romane de la Dunărea de jos în sec. II-a.c. – III-p.c. Considerații generale*” (p. 29 – 51), autorul tratează problema etapelor expansiunii romane în *Thracia* și la *Dunărea de Jos*, iar în al doilea subcapitol se analizează organizarea provinciilor *Moesia, Thracia* și *Dacia* începând cu data formării provinciei și continuând cu forma ei de organizare teritorială, administrativă și militară. În ceea ce privește etapele expansiunii romane în acest teritoriu, autorul împarte în trei mari perioade pătrunderea romană în zona balcanică:

- prima etapă o reprezintă perioada scursă de la începutul secolului al II-lea a.c. până la războiul cu Mithridates;
- a doua etapă o reprezintă - în concepția autorului – perioada dintre Mithridates și domnia lui Augustus;
- ultima etapă de pătrundere a *Imperiului Roman* în teritoriu o reprezintă intervalul cuprins între domnia lui Tiberius și domnia lui Traian.

Mai trebuie menționat faptul că în cadrul fiecărei etape autorul prezintă atât formele de pătrundere, cât și direcțiile de pătrundere în teritoriu atât din punct de vedere politic cât și economic – comercial.

Capitolul al II-lea „*Armatori si navigatori*” (p. 51 – 87) are patru subcapitole. În subcapitolul unu „*Denumirile armatorilor in sursele literare și epigrafice grecesti și latine*” se prezintă etimologia cuvintelor *vauklaros*,

naucraerus, *naucraerus* și *navicularius*, după care se încearcă o lămurire a funcțiilor și a atribuțiilor pe care aceștia le-au avut de-a lungul timpului, autorul argumentându-și în acest sens ideea cu argumente de natură lingvistică și juridică. Subcapitolul al doilea „*Asociațiile de navigatori*” se prezintă organizarea unor astfel de asociații în acest teritoriu atât după modele elenistice cât și după modele romane, precum și caracterul mixt – profesional și cultural – al acestora cu accent spre cultural în epoca elenistică, spre deosebire de epoca romană când accentul cade pe latura profesională. În subcapitolul al treilea „*Categoriile de navigatori*”, autorul încearcă pe baza surselor literare și epigrafice să facă o deosebire între navigatori maritimi și cei fluviali, cu cele două categorii ale lor (*nautae* și *utricularii*), stabilind pentru fiecare dintre aceștia atât rolul economic deținut precum și statutul pe care îl aveau în societate. În subcapitolul următor „*Apartenența etnică și divinitățile adorate*” se încearcă în - funcție de apartenența etnică (grecească, latină, sau orientală) a negustorilor - o clasificare a divinităților adorate, divinități care provin astfel din diferite panteoane: *Neptun*, *Asklepios*, *Dioscuri*, *Afrodita*, *Serapis*, *Isis*, *Anubis*, *Harpocrate* și mai târziu *Mithras*.

În capitolul următor „*Negustorii*” (p. 87 – 130) autorul încearcă pe baza mențiunilor epigrafice și literare să trateze în cele șase subcapitole problemele diverse ridicate de acest subiect, probleme ca: denumirea acestor negustori; categoria marilor negustori – *negotiatores*; categoria micilor comercianți subîmpărțită pe mai multe categorii; problema comunităților de *cives romanii consistentes* și a rolului lor de a răspândi cultura romană în Orient, precum și sprijinul acordat lor în acest sens de către statul roman; se mai tratează apoi mențiunile ipotetice de negustori și apartenența lor etnică și religioasă. În concluzie, în *Dacia* și *Moesia Superior* negustorii occidentali aveau controlul asupra comerțului iar în *Moesia Inferior* și *Thracia* cei care aveau controlul erau negustorii orientali.

Capitolul al IV-lea „*Navigația și mijloacele maritime – fluviale de transport*” (p. 131 – 165) are cinci subcapitole. În primul subcapitol este analizată tipologia navelor comerciale pe baza surselor literare și iconografice corelate cu descoperirile arheologice. În următoarele trei subcapitole se analizează, pe baza aceluiași surse, pentru fiecare din navele de tipul *corbita*, *navis caudicaria*, *musculi schapha*, nave mixte de tipul *actuariae* și ambarcațiuni fluviale, forma, modul de folosire și domeniul de întrebuintare. În subcapitolul cinci „*Navigația comercială pe râurile interioare și la Pontul Stâng*”, se face o trecere în revistă a porturilor de la *Tomis*, *Callatis*, *Histria* precum și a porturilor situate de-a lungul Dunării, fie ele naturale sau artificiale. La acestea se mai adaugă și precizarea rutelor maritime și fluviale atestate pentru acest teritoriu.

Capitolul al V-lea „*Organizarea vamală*” (p. 165 – 181) conține aprecierile autorului, pe baza inscripției de la Efes, privitoare la circumscripțiile vamale din acest teritoriu. Astfel, el crede ca partea de sud a Thraciei a făcut parte din circumscripția vamală *Quadragesima Portum Asiae* încă din timpul războaielor mithridatice. Această circumscripție va îngloba apoi toate provinciile dunărene, coasta dalmată și nordul Thraciei sub numele de *Publicum Portorium Illyrici*. În continuare autorul prezintă discuțiile care s-au purtat în baza localizării teritoriului exact al *Publici Portori Ripae Thraciae*, avansând și ideea că cetățile grecești de

pe litoralul Mării Negre ar fi fost incluse într-o circumscripție vamală încă de la anexarea lor, circumscripție care mai cuprindea pe lângă acestea și gurile Dunării. Mai departe, autorul menționează birourile vamale – atestate – de pe litoral la *Histria*, de pe linia Dunării la *Durostorum*, *Dimun*, *Dierna*, de la frontiera dintre *Moesia Superior* și *Dalmatia* sau la granița primei cu *Macedonia*, precum și în *Dacia*. Pe lângă aceste birouri vamale autorul mai avansează ideea existenței unor „*stationes portori*” la *Tomis*, *Troesmis*, *Novae*, *Nicopolis ad Istrum*, *Almus*, *Margum* și *Viminacium*. Ca o completare, autorul face și o prezentare a taxelor vamale care variau de la 2% la 10% din valoarea mărfurilor în funcție de vamă.

În ultimul capitol, cel de al VII-lea „*Considerații finale*” (p. 182 – 192) autorul își prezintă apartenența la ideea existenței în cadrul imperiului a două mari zone comerciale: Orientul și Occidentul. Acestea sunt în egală măsură consumatoare și producătoare de mărfuri. În acest context autorul subliniază importanța provinciilor balcano – dunărene, ele aflându-se la mijlocul drumului dintre cele două zone. Astfel, în aceste provincii avem atât influențe occidentale cât și orientale în funcție de moștenirea etnică și culturală a provinciilor. Ca un exemplu concret, în *Dacia* și *Moesia Superior* asociațiile de negustori urmează modelul de organizare roman, în timp ce în *Thracia* și *Moesia Inferior* modelul urmat este cel oriental. Ca o concluzie, implementarea modelelor romane în zonă atestă după autor, dorința *Romei* de a controla activitatea comercială de aici. Pe de altă parte autorul sugerează ideea că în *Mediterraneană Orientală* sau în spațiul *egeu* – *pontic* liniile comerciale sunt controlate de către greco – orientali, ca trăsătură specifică a comerțului din zonă este constituirea unei *kóine* economice, iar cel mai important punct comercial din jumătatea vestică a bazinului pontic este după părerea autorului orașul *Tomis*. În încheiere se subliniază activitatea importantă din punct de vedere al răspândirii elementelor de cultură materială și spirituală romană în aceste zone.

În esența ei, cartea prezintă un mare interes mai ales pentru domeniul extins ales – economia *Imperiului Roman* – cât și pentru particularizarea zonală pe spațiul *Pontului Stâng* și a *Dunării de Jos*. Astfel, prin macroanalizele și microanalizele făcute de autor, cartea depășește sfera de interes locală și am înțelegem să spunem că ea oferă o privire asupra economiei *Imperiului Roman*. De asemenea prin cercetarea profundă a economiei romane în această zonă, pe baza surselor literare și epigrafice cât și a descoperirilor arheologice, aduce un plus de claritate asupra evenimentelor politice în virtutea relației „cauză – efect”. Ca și public țintă, lucrarea se adresează atât specialiștilor cât și celor interesați de subiect, autorul structurând informația în mod logic și concret, fapt care ușurează mult munca cititorului.